

ÜNAN VE İTALYAN LEKSİKASINIŇ QIRIMTATAR TİLİNE KELİP KİRMESİNİN YOLLARI VE USULLARI

Ahrem MAZİNOV*

ÖZET

Kırım Tatarları ve dillerinin geçirmiş olduğu bir takım süreçler sonucunda Yunanca ve İtalyanca pek çok söz farklı yollarla Kırım Tatarcasına girmiştir. Bu alıntılar doğrudan olabildiği gibi başka diller aracılığıyla da olabilmektedir. Bu makalemizde Yunan ve İtalyan diline ait söz varlığının Kırım Tatarcasına girme tarzları üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatarcası, Yunanca ve İtalyanca Söz Varlığı.

THE STYLE OF GREEK AND ITALIAN VOCABULARY'S ENTRANCE INTO CRIMEAN TATAR LANGUAGE

ABSTRACT

A plenty of Greek and Italian words entered into Crimean Tatar language via different ways after some processes, proceeding by the Crimean Tatars and their language. These citations can be made directly as well as they can be gone through other languages. In this article, we focus the vocabularies', belonged to Greek and Italian languages, style of entrance into Crimean Tatar language.

Key Words: Crimean Tatar Language, Greek and Italian Vocabulary.

Zemaneviy qırımtatar tilini şekillendirgen etnik ve lisanıy ceryanların devamlılığı, olarnıñ vaqıt ceetinden bayağı muddetke sozulđanı ünan ve italyan sözleriniñ qırımtatar tiline pek çoq yollar ve usullarnen kelip kirmelerine sebep oldı.

Bu işimizniñ maqsadı – ünan ve italyan sözlerini bivasta ve başqa tiller vastasinen menimsilmesini tedqiq etmek.

Ünan ve italyan sözlerini bivasta menimsevnen bir sırada başqa tiller vastasinen menimsevniñ de bir qaç yolu bardır. Bu soy leksikanı diger tiller vastasinen menimsevniñ eñ muim yollarını mına boyle taslaq misalinde köstermek mümkün:

1.	Ünan	→	italyan	→	qırımtatar tilleri.
2.	İtalyan (latin)	→	ünan	→	qırımtatar tilleri.
3.	Ünan	→	rus	→	qırımtatar tilleri.
4.	Ünan	→	türk	→	qırımtatar tilleri.
5.	İtalyan	→	türk	→	qırımtatar tilleri.
6.	Roman	→	ukrain	→	qırımtatar tilleri.

* Filölogiya İlimleri Namzeti, Qırım Devlet Tıbbiyet Universitetiniñ Ecnebiy Tiller Kafedrasınıñ Uyken Ocası.

7.	Semit-hamit	→	ünan	→	qırımtatar tilleri.
8.	Ünan	→	arap	→	qırımtatar tilleri.
9.	Ünan	→	farsiy	→	qırımtatar tilleri.
10.	Farsiy	→	ünan	→	qırımtatar tilleri.

Diger til vastasinen kelip kirgen sözlerniñ esas qısmı neölogizmler gruppasını, yani qırımtatar tiline rus tili vastasinen kirgen sözler gruppasını teşkil eteler. Belli ki, bu gruppğa ait sözlerni A.M. Memetov oz eserlerinde talil etken edi [1– 4].

Qırımtatar tiline latin ve ve italyan tiliniñ şivelerinden ünan tili vastasinen kirgen sözler ise daa bir gruppanı teşkil eteler. Bu gruppğa kirgen bazı leksemalar ünan yahut italyan tilleriniñ regional variantlarından alınma sözler olmalıdırlar. Bu esnadaki davalıq, yani sözler eki çeşit şekilde kire bileler, degen tasdiq – al etile bilgen mesele olup, bu şey Aluşta ve Sudaq rayonlarındaki ünan ve italyan ealisiniñ miqdarı aqqında, olarnıñ maalliy ealinen miksizatsiyası hususunda farazlar qurmaq imkyanını bere. Bular, cumleden, boyle leksemalardır: marmaros – marmaris – mermer; mamma – mamma – meme.

Asıllı latince olğan leksemanı ünan tilinden alınma sözler sıfatında bilmek kerek. Augustos lekseması – latinizm olsa da, o keniş yayılğan ünan fleksiyasına maliktir, bu al ise mezkür leksemanıñ qırımtatar tiline ünan tili vastasinen kirgeni aqqında söz ürütmege esas bere. Qadimiy ünan tilinde «romalılar ayaqqabı» manasını taşığan ve soñundan kalıtıoğğa çevirilgen Calceus sözü qırımtatar tilinde kaltin//kalçin kibi şive variantlarında mevcuttur. Sudaq ve Kefe rayonlarında yaşağan ealiniñ lehcesine bu sözler, belki de, bivasta italyan tilinden kirgendirler, dep faraz etmek de mumkün. İşte, alınma sözler transformatsiyasınıñ çeşit türlerine bağışlanğan paragrafta mezkür leksemaların qırımtatar tiline kelip kirüv hüsusiyetleri talil etileler.

Perun umumslavyan leksemasınıñ (baltıqboü tillerinde Percunas) qırımtatar tiline ünan tili vastasinen kelip kirüvine ait yekyane misalni, bes-belli, birinci ve ikinci tertipteki leksikanı qabul etip aluvniñ ayrıca usulı sıfatında bilmek zarurdır. Bu söz regiondaki bir sıra tillerge «sançqı» (vilka) manasında kirse de, ozüniñ asıl şekilinde em baltıqboü halqlarında em slavyan halqlarında kok gudürdisi ve yıldırım tañrasını bildire edi. Ünanca-rusça luğatlarda bu söz «sançqı» manasını bere ve, bes-belli, cenübiy slavyan tilleri vastasinen XIII–XV asırlarda alınma söz olmalıdır. Boyleliknen, aralıq (vastacı) tilde (bu keresinde ünan tilinde) leksik mananıñ tarlaşuvı üz

bere. İnd-avropa halqlarında kok gudürdisi tañrısını bildirgen ve, zamızca, şarqiy Qırımñ koylerinden birinde Varun (şimdiki adı Voron) adı ile pekingen Varun//Varunanıñ regional variantı Perun leksemasınıñ başqa til vastasinen kelip kirgeninden qoşma delyalet bere.

Qırımtatar tiline tahminen ukrain tili vastasinen kirgen ünan ve italyan-roman leksemaları, neologizmlerden farklı olaraq, bam-başqa usulnen yapılgandırlar. Bu, birinci nevbette, majar//macar lekseması olup, o, üqarıda qayd etkenimiz kibi, carus major degen söz birikmesinden kelip çıqadır. Bu sözniñ ukrain tili vastasinen kelip kirgenini boyle soy arabalarınñ Ukrainada ve Moldaviyada keniş qullanılğaninen em de çomaqlar tuznı buük arabalarnen, yani macarlarnen alıp çıqqanlarınen añlatmaq mumkün. Türkiy halqlarda ise arabalarınñ başqa – eki kopçekli soü çoqça işletilgen ve bu leksema qırımtatar tilinde regional variantta, yani araba şekilinde areket ete.

Qülebe leksemasınıñ variantlarından biri olğan qalif sözü de aynı şoyle usulnen alınğan olsa kerek. Bu sez aslında ünanlarınñ калѹба sözünden kelip çıqa. Ukrain, moldav tillerinde ve Rōma em de Vizantiya imperiyalarınıñ erkyanına kirgen yahut şu imperiyalarğa sınırdaş olğan kimersi halqlarınñ tillerinde bir sıra yapma sözler bardır. O. Ponōmarev qayd etkeni kibi, «Umumslavyan qullanılıvında olğan sözlerniñ nisbeten az sayılı gruppasına koliba «çobanlarınñ qışlavı», dağ kesken gutsullarınñ qışlav yeri» (p.koleba, koliba, ç.slts. koliba, bulğ. Koliba, m. Koliba, sln. Koliba, stel. Koliba) kibi evel-ezel alınma sözlere ait olup, meselya, bu söz ünan tilinden rumın tili (rum. Kolibă) vastasinen kirgendir...) [5, c.24]. Qalif – qülebe kibi parallel qırımtatar variantlarınıñ mevcutlığı ise üqarıda beyan ettigimiz fikirniñ daa bir isbatı ola bilir. Spetsifik surette transformatsiyağa oğrağan, qırımtatar tiliniñ fōnetik normalarına yaqın turğan ve ahırki f-ni saqlap qalğan qalif leksemasını, bu alda, bes-belli, bivasta alınma söz sıfatında telqin etmelidir. Ukrain leksemasına ve regionniñ diger leksemalarına yaqın olğan qülebe leksemasını ise başqa til vastasinen kirgen söz sıfatında telqin etmeli. Sözni qabul etip aluvniñ bu variantinen bir sırada bu sözniñ çeşit qırımtatar lehcelerine bivasta kirebilgenini de koz ogüne almalı: qalif – yalıboylu qırımtatarlarınñ, qülebe – dağlı ve çöl taraflı qırımtatarlarınñ lehcelerinde.

Başqa til vastasinen kirgen sözlerniñ daa bir çeşitini İncilde işletilgen semit-hamit sezleri teşkil etip, olar ünan tili vastasinen kirgendirler. Bu qoşma gruppaga kirgen sözlerniñ sayısı eksikçedir. Şimaliy Afrika ve Arabiya yarımadasındaki topraqları ünanlar ve

italyanlar mustemelekege oğratqanlarından em de ünanlar ve italyanlar hristian dinini qabul etkenlerinden soñ başqa til vastasinen kirgen sözlerniñ mına şöyle çeşiti meydanğa kelmesi için şarait doğdı. Neticede qadimiy ünan ve latin tillerine bu tipteki sözler kirdiler. Bundan da ğayrı, ünan tiline arap leksikası kirmesine Vizantiyanen Arap halifatu arasındaki sıqı bağılantılar da yardım ettiler [6]. Bu alda hazarlar devirindeki Qırımniñ türkiy lehcelerine İncil leksikası kirgenini de istisna etmek olmaz. XIII-XX asırlarda bu leksemalar bivasta arap tilinden kelip kirgendirler, degen fikir de aqılğa yata. Şu sebepten qayd olunğan dört leksemaniñ er birini ayrıca talil etmek, oniñ uzerinde çalışmaq zarur. Bu gruppaga kirgen sözler eñ davalı olğanlarından sebep, biz olarnı ayırdıq ve işimizniñ ayrı punktında talil etemiz. Bu gruppaga kirgen ve A.M. Memetov olarnı ünan tilinden alınma sözler dep ayırğan pite ve sofrta leksemaları ğayet meraqlıdırlar. Pite lekseması arap tilinde şimdi de qullanıla.

Sofu leksemasını ünan tilinden arap yahut farsı tilleri vastasinen qabul etip alınğan sözlerniñ biridir, dep tahmin etmek mümkün. Bu leksemaniñ ünanca sofiya-ğa barıp çıqmasını deerlik tölu eminliknen aytmaq mümkün. Diger til vastasinen alınğan sözge ait tilde üz bergen leksik mananıñ transformatsiyasını qayd etmek müimdir. Harita ve sahna leksemalarını, bes-belli, söz aluvniñ şöyle körünişleri sıfatında telqin etmelidir. Bu alda mezkür leksemalarını bivasta arap tilinden alınabilgenini de istisna etmek kerekmey.

Ünan leksikasını farsı tili vastasinen aluv usulı da ğayet mahsulıdır. Antik alemde ünan-baktriya medeniyetiniñ meydanğa kelmesi Aqdeñizboü ve Orta Asiya regionlarındaki tiller için umumiy olğan vahşiy, bent kibi ve bir çoq diger leksemalarını yaşamasına şarait doğurdı. Fikirimizge misal olaraq enqastan zarfını ketirmek mümkün ki, zanimızca, bu söz ünan tilindeki anagkastos ‘mecbur etilgen, zorlanğan’ sıfatına ya da aneköisteo ‘qulaq asmamaq, boysunmamaq’ fiiline barıp çıqa. Farsı tilinde mevcut olğan yasadı variantı Orta Asiya tillerine tesir etken, meselya: ozbekçe kasaddan. Taarif ettiğimiz regiondaki türkiy tillerde ünan prefiksi saqlanıp qalğan, meselya: ankastin (türk.).

İtalyan leksikasını türk tili vastasinen aluv allarını ekinci tertipteki leksikayı diger til vastasinen aluvniñ ayrıca ve keççe peyda olğan usulı sıfatında ihtisaslamaq kerektir. Bular, başta bir, silya çeşitleriniñ adları ve türk arbiyeleriniñ rutbe adlarıdır. Meselya, arbiy gemilerniñ kapitanlarını belgilemek için kapudan-paşa unvanı, E. Çelebi Qırım qaleleriniñ silyasını taariflegende misal etip ketirgen toplarnıñ adları – kulumburne ve ilyah [7].

Çapkın (türk.) — tsahpina (yañı ünan) — kahpe (qırımtat.) sözüni türk tilinden ünan tili vastasinen alınğan sözniñ birden-bir misali sıfatında bilmek kerektir. Boyle yolnen söz qabul etip aluv mümkünatı qırımtatar sözüniñ fönetik terkibi ünan sözüniñ fönetik terkibine yaqınlıǵinen em de asıl türkiy mananıñ (çapayatqan, areketçen, atik) ünan tilinde mevcut olğan manağa (orospu qadın) deñişmesinen belgilene.

Üqarıda taariflengen variantlardan ğayrı, qırımtatar tiline ünan tilinden kelip kirgen butün sözlerni türk tili vastasinen alınğan sözlerge ve bivasta ünan tilinden alınğan sözlerge bölmek mümkün. Türk ve qırımtatar tilleri müqayeseli tedqiq oluñanda mezkür problema uzerinde ayrıca çalışmaq kerek olacaq.

Boyleliknen, diger til vastasinen kelip kirgen substrat leksemalar-nıñ em de asılı ünan ve italyan-roma tillerine ait ikinci tertipli leksemalarınñ cedveli mına boyle körünişte olacaq:

1. Ünan — İtalyan — Qırımtatar Tilleri:
marmaros — marmaris — mermer (bivasta kelip kirüv mümkünatı).
skilla — scala — skele (A.M. Memetovniñ fikirinci, bivasta kelip kirüv mümkünatı).
Sacchaum (qad. ünan — lat. — italyan) — zukkerö — şeker
2. İtalyan (Latin) — Ünan — Qırımtatar Tilleri:
Augustus — aigustos — avgustos
Calceus — kaltioos — kalçin//kaltin
Pasta, ae f — pasta — pasta (A. Memetovniñ variantı [2,c.68]).
Cuccuza — kokkos — kukuç
Tubulus — tublon — tola ve ilyah.
3. Slavyan (Baltıqboü) — Ünan — Qırımtatar Tilleri:
Perun (Perkunas) — pironi — perun (ümumind-avropa variantı olabile: varun)
4. Ünan — Ukrain — Qırımtatar Tilleri:
makarismos — magariç — maqariç
kalaba — koliba — qulebe
5. Roma — Ukrain — Qırımtatar Tilleri:
Cera, ae f — sirnik — sernik
Major, jus — majara — majar//macar

6. İtalyan — Türk — Qırımtatar Tilleri:
capitano — kapudan — qapudan
culevrina — culumburne — kulumburne
7. Ünan — Türk — Qırımtatar Tilleri:
burtsa — fırçı — fırçı
8. Ünan — Arap — Qırımtatar Tilleri:
sofiya — sofu
skene — sahna
hartes — harita
malagma — melem
9. Ünan — Farsi — Qırımtatar Tilleri:
bakheismos — vahsi — vahşiy (latince qaynaq)
bentos — band — bent (ümumind-avropa tamırınıñ mumkünatı)
kados — yadah — qade (bivasta kelip kirüv variantı)
10. Farsi — Ünan — Qırımtatar Tilleri:
pistah — fıstıq — fıstıq
11. Türk — Ünan — Qırımtatar Tilleri:
çapkın — tsahpina — kahpe

Qullanılğan Edebiyat

1. Memetov, A.M., *İstoçniki Formirövaniya Leksiki Krımskotatarskogo Yazıka*, Fan, Taşkent 1988, s. 110.
2. Memetov, A.M., *İnoyaziçniye Zaimstvövaniya V Krımskotatarskom Yazıke: Materialı K Spetskursu Po Leksike Krımskotatarskogo Yazıka*, İzd.-vo TaşPI, Taşkent 1990, s. 121.
3. Memetov, A.M., *Krımskiye Tatarı (İstoriko-Lingvistiçeskiy Oçerk)*, Ana Ürt, Simferopol 1993, s. 54.
4. Memetov, A.M., *Leksikölogiya Krımskotatarskogo Yazıka*,: Krımskoe ucebno-pedagogiç, gös. izd-vo, Simferopol 2000, s. 288.
5. Ponomaröv, O., *Gretsizmi V Ukrainskiy Movi // Zapiski İstoriko-Filologičnogo Tövaristva Andriya Biletskogo*, Vipusk I, 1997, ss. 21–27.
6. Çujoe: *Opıtı Preödöleniya. Oçerki İz İstorii Kulturu Sredizemnomorya*, Sb. nauçi, tr., M., Aleteyya, 1999, s. 384.
7. Çelebi, E., *Kniga püteşestviy. Pohodı s tataramı i püteşestviya po Krımu (1641–1667 gg.)*, Tavriya, Simferopol 1996, s. 240.